

ואהבת לרעך כמוך

מים ראשונים: פרשת קדושים היא מהפרשות המרובות-מצוות שבתורה: חמישים ואחת מצוות: 13 עשה ו-38 לא תעשה. יתירות עליה רק שתי פרשות בתורה: אמור ובה 63 מצוות וכי תצא ובה 74 מצוות (גם פרשת משפטים ביחד עם פרשת "אם כסף", כפי שאנו קוראים, שיש בה 53 מצוות). אך בחיבור עם פרשת אחרי-מות, שיש בה 28 מצוות, חיבור שקורה ברוב שנים, יכולה הפרשה המחוברת לטעון לכתר: 79 מצוות! חלק ניכר של המצוות מרוכז בפרק יט בתחילת הפרשה, לאחר הפתיחה/כותרת: "קדושים תהיו", והן מובאות בלשון קצרה ותמציתית. בפסוק אחד נזכרות שתיים ואפילו שלוש מצוות (עשה או לא תעשה), שנמנות כמצוות נפרדות, אך ברור שהן מתחברות זו עם זו, על דרך ההשלמה, הניגוד או ההעצמה. כך הוא, למשל, בפסוקים: "לא־תִקַּל חֶרֶשׁ וְלִפְנֵי עוֹר לֹא תִתֵּן מִכְשַׁל וְיִרְאֵת מֵאֲלֹהֶיךָ אֲנִי ה'" (השלמה מקבילה), "לא־תִעָשׂוּ עוֹל בְּמִשְׁפָּט לֹא־תִשָּׂא פְּגִידָל וְלֹא תִהְדָּר פְּנֵי גְדוֹל בְּצַדֵּק תִּשְׁפֹּט עִמִּיתְךָ" (ארבעה ציוויים שהם אחד), "לא־תִשָּׂא אֶת־אֶחָיִךְ בְּלִבְבְּךָ הוֹכֵחַ תוֹכִיחַ אֶת־עִמִּיתְךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֶטְא" (שלישייה משלימה ומגבילה), "לא־תִלְךָ רֶכֶל בְּעִמִּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל־דָּם רֶעֶךָ אֲנִי ה'" (העצמה) ועוד. על מקצת מפסוקים אלה כבר זכינו לדון בפרשת זו בדברינו [לפני עיוור לא תיתן מכשול, הוכח תוכיח את עמיתך, לא תעשוק, לא תעמוד על דם רעך](#). הפעם נידרש לפסוק שהוא אולי הידוע מכולם, בעיקר חציו השני: "ואהבת לרעך כמוך".

לא תקום ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אָנִי ה' : (ויקרא יט יח).¹

ויקרא רבה פרשה כד סימן ה – כנגד לא תחמוד

שׁוֹנֶה ר' חייא : מלמד, שפרשה זו נאמרה בהקהל. ומפני מה נאמרה בהקהל? מפני שרוב גופי תורה תלויין בה.² ר' לוי אמר: מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה: "אנכי ה' אלהיך" - וכתוב כאן: "אני ה' אלהיכם" (יט ב). "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" - וכתוב כאן: "אל תפנו את האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם" (יט ד). "לא תשא את שם אלהיך לשוא" - וכתוב הכא: "ולא תשבעו בשמי לשקר" (שם יב). "זכור את יום השבת לקדשו" - וכתוב הכא: "ואת שבתתי תשמורו" (שם ג). "כבד את אביך ואת אמך" - וכתוב הכא: "איש אמו ואביו תיראו" (שם). "לא תרצח" - וכתוב הכא: "לא תעמוד על דם רעך" (שם טז). "לא תנאף" - וכתוב הכא: "אל תחלל את בתך להזנותה" (שם כט). "לא תגנוב" - וכתוב הכא: "לא תגנובו ולא תכחשו" (שם יא). "לא תענה ברעך עד שקר" - וכתוב הכא: "לא תלך רכיל בעמך" (יט טז). "לא תחמוד בית רעך" - וכתוב הכא: "ואהבת לרעך כמוך" (יט יח).³

מסכת כתובות דף לז עמוד ב – גם במיתה

אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח, אמר קרא: "ואהבת לרעך כמוך" - בְּרוֹר לו מיתה יפה.⁴

¹ גם כאן יש ציווי כפול: "לא תקום ... ואהבת לרעך כמוך". כפילות זו יכולה להתפרש בשני אופנים. האחד, שיש כאן מתח בין שני צדדים קיצוניים: לא ליקום ולא ליטור – לא להיגרר לנקמנות ולנתיקה, מול דרישה נאצלה מנגד: לאהוב את אחיך, היינו כל אדם מישראל, כפי שאתה אוהב את עצמך. נִכְנָה גִּישָׁה זו המקסימליסטית. באופן השני, אולי אין כאן פער גדול, והציווי "ואהבת לרעך כמוך" איננו דרישה כה נשגבה וגבוהה, אלא משלימה את הדרישה לא לנקום ולא ליטור. נכנה גישה זו המינימליסטית. גישה אחרונה זו מתחברת עם דבריו הידועים של הלל: "מה ששנוא עליך, אל תעשה לחברך", כפי שנראה להלן.

² חז"ל כידוע לא עסקו במניין המצוות, והסתפקו בקביעה הכללית: תרי"ג (שש מאות ושלוש עשרה) מצוות נתנו למשה בסיוני (מכות כג ע"ב, יבמות מז ע"ב, נדרים כה ע"א ועוד). מסוף תקופת הגאונים לתוך תקופת הראשונים, החלו חכמי ישראל למנות את המצוות: ספר בעל הלכות גדולות, רס"ג, רמב"ם, רמב"ן, ספר החינוך והלאה. ראה [סקירה באתר דעת](#). אבל הביטוי "רוב גופי תורה תלויים בה", מעיד על חשיבות פרשת קדושים שגם אם איננה הפרשה המכילה את המספר הרב של המצוות (עפ"י המנייה המאוחרת של הראשונים), מכילה מצוות יסודיות, מהן ניתן לגזור הנהגות וסעיפים רבים, והן אולי מה שהמדרש מכנה "גופי תורה". מה גם שהתורה מכתירה פרשה זו בכותרת "קדושים תהיו" - ראה בדברינו [קדושים תהיו](#) בפרשה זו. על רקע הגדרת מצוות אלה כבסיס ל"גופי תורה", מקבלת אמרתו הידועה של רמב"ן בפרשתנו על "גבל ברושות התורה" (ויקרא יט ב) משנה תוקף.

³ כבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו [עשרת הדברות בפרשת קדושים](#) וכאן חשובה לנו הסימטת המעמידה את "ואהבת לרעך כמוך" מול "לא תחמוד". נראה שעמדה זו מחזקת את הגישה המינימליסטית, אם לא תחמוד ולא תתאוה את אשר לרעך, ככתוב בעשרת הדברות, שמות כ יד: "לא תחמוד בית רעך ס לא תחמוד אֶשֶׁת רֶעֶךָ וְעַבְדוֹ וְאִמְתּוֹ וְשׁוֹרוֹ וְחִמְרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֶעֶךָ" ונשנה בדברות פרשת ואתחנן, דברים ה יח: "ולא תחמוד אֶשֶׁת רֶעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֶעֶךָ שְׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וְאִמְתּוֹ שׁוֹרוֹ וְחִמְרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֶעֶךָ", אם תדע לכבד את זולתך בנפש ורכוש כפי שאתה מצפה שיכבדו את נפשות ביתך ורכושך, ממילא הרי אתה אוהבו. ראה בדברינו [לא תחמוד](#) בפרשת יתרו.

⁴ ובירושלמי סוטה פרק א: "ואהבת לרעך כמוך - יבור לו מיתה קלה שבקלות". ראה מקור הדין בתוספתא סנהדרין פרק ט הלכה יא. גם במי שיצא דינו למיתה, יש לקיים "ואהבת לרעך כמוך", בכך שיומת באופן הכי קל ומהיר והכי פחות מבזה שניתן. פתחנו בגישה

מסכת קידושין דף מא עמוד א - בנישואין

אמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה, שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו, ורחמנא אמר: "ואהבת לרעך כמוך".⁵

מסכת נדרים פרק ט משנה ד – פתח להתרת נדרים

ועוד אמר רבי מאיר: פותחין לו⁶ מן הכתוב שבתורה, ואומרין לו: אילו היית יודע שאתה עובר על "לא תקום" ועל "לא תטור", ועל "לא תשנא את אחיך בלבבך", "ואהבת לרעך כמוך", "וחי אחיך עמך", שהוא עני ואין אתה יכול לפרנסו.⁷ אמר: אילו הייתי יודע שהוא כן לא הייתי נודר - הרי זה מותר.⁸

ספרי דברים פרשת שופטים פיסקא קפז – מצוה קלה

"כי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו" (דברים יט יא). מיכן אמרו: עבר אדם על מצוה קלה, סופו לעבור על מצוה חמורה. עבר על "ואהבת לרעך כמוך", סופו לעבור על "לא תקום ולא תטור" ועל "לא תשנא את אחיך" ועל "וחי אחיך עמך" (ויקרא כה לו), עד שיבוא לידי שפיכות דמים. לכך נאמר: "כי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת".⁹

אבות דרבי נתן נוסח א פרק טז – לא את כולם צריך לאהוב

ושנאת הבריות,¹⁰ כיצד? מלמד שלא יכוין אדם לומר אהוב את החכמים ושנא את התלמידים. אהוב את התלמידים ושנא את עמי הארץ. אלא אהוב את כולם ושנא את המינין ואת המשומדים ואת המסורות.¹¹ וכן דוד אמר: "משנאך ה' אשנא ובמתקוממך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו ליי" (תהלים קלט כא-)

המינימליסטית ביותר, שאולי לא נעימה לאוזן המודרנית שלנו, אבל "תורה היא וללמוד אני צריך" (מגילה כח ע"א, ברכות סב ע"א). המשמעות לדורנו היא אולי שבמקרים סופניים קיצוניים של סבל ואיבוד צלם חיי אנוש, מותר להתפלל שחינו וחי יקרינו יסתיימו במיתה יפה וקלה ולא בבזיון והשפלה, כפי שלצערנו קורה ברפואה מאריכת החיים של ימינו. ראה דברינו [מעשה בזקנה אחת](#) במיוחדים. כך או כך, מהמינימום ומהמקום הנמוך הזה, נתחיל לעלות למעלה.

⁵ ובתוספתא מסכת סוטה פרק ה הלכה יא איסור לקדש אישה רק משום שהוא "בוש מאביה מאחיה מקרובה" וגם האשה מצווה לא להתקדש "מפני שהיא בושה מאביו ומקרוביו". ושם גם דברי רבי מאיר: "הנושא אשה שאינה הוגנת לו עובר משם חמישה לאוין: משם בל תקום, ומשם בל תטור, בל תשנא את אחיך בלבבך, ואהבת לרעך כמוך, וחי אחיך עמך. ולא עוד אלא שמבטל פריה ורביה מן העולם". וכן הוא בדומה בשם רבי עקיבא באבות דרבי נתן נוסח א פרק כו, ראה שם. נראה שאנחנו עדיין בגישה המינימליסטית של "ואהבת לרעך כמוך", מה גם שציווי זה משולב עם ציוויים אחרים בפרשתנו: לא תקום, לא תטור, לא תשנא אחיך בלבבך, וחי אחיך עמך (בספר ויקרא). האדם לא מצווה לשאת אשה רק אם יש ביניהם אהבה בוערת. אבל האדם מצווה לא לשאת אשה (והאשה לא להסכים להינשא לאיש), אם אין ביניהם כבוד בסיסי וקשר הוגן, שלא יבוא לידי שנאה ח"ח ויעברו על הציווי "ואהבת לרעך כמוך" וחייהם לא יהיו חיים. בהקשר זה, יש לשים לב לחיבור שהמדרש עושה כאן בין הציווי "ואהבת לרעך כמוך" בפרשתנו עם הציווי: "וחי אחיך עמך" שהוא קשור [במצוות צדקה](#), פרשת בהר, ויקרא כה יז.

⁶ פתח להתרת הנדר, לאדם שהדיר אדם אחר - חברו, או אולי ציבור שלם, שלא יהנה ממנו. להתרת נדרים אין כידוע שום אסמכתא מהתורה (להפרת נדרים יש) ודין זה כולו מתורה שבע"פ ומתקנות חכמים. ראה מסכת תגיגה פרק א משנה ח: "היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו". אולי באמת יסוד היתר זה הוא בפסוק "ואהבת לרעך כמוך", בין שאר הפסוקים הנ"ל. וכבר הארכנו לדון בהתרת נדרים בהלכה ובאגדה [בפרשת מטות](#).

⁷ וכעת אינך יכול לקיים מצוות צדקה באותו האיש שהדרת מליהנות ממך - היית נודר נכון יותר מדיר אותו הנאה ממך?

⁸ ראה הדין בגמרא נדרים סה ע"ב על משנה זו שהאיש יכול לטעון שחובת הדאגה לעניים מוטלת קופת הצדקה הכללית המסורה בידי גבאי הצדקה והוא נותן לקופה את חלקו. ומה עונים לו. ראה שם. וכבר דנו במקור זה בדברינו [מצוות צדקה](#) בפרשת בהר, כאן רק רצינו להראות שוב את מקומה של מצוות "ואהבת לרעך כמוך" במסגרת רחבה יותר של מצוות חברתיות ובהן לא תקום ולא תטור ולא תשנא את אחיך בלבבך. אפשר שרבי מאיר מנסה לפתוח בהתרת הנדר מכל כיוון אפשרי ומרבה בפסוקים מהתורה על מנת להניא את הנודר מנדרו, אבל פשיטא שהנודר לא אהב את המודר במיוחד. לפיכך, מציאת פתח להתרת הנדר מכיוון של "ואהבת לרעך כמוך", לצד "לא תשנא את אחיך בלבבך", היא מעניינת במיוחד באשר היא שמה את שניהם במישור אחד. על כן נראה שגם כאן משמעות "ואהבת לרעך כמוך" היא בגישה המינימליסטית.

⁹ הרי לנו חמישה הציוויים שכבר ראינו לעיל והפעם בסדר שונה. הציווי הקל שאם עוברים עליו יכולים להתדרדר עד שפיכות דמים הוא: "ואהבת לרעך כמוך". "ואהבת לרעך כמוך" היא "מצוה קלה"! (ראה דברינו [מצוה קלה](#) בפרשת עקב). גם כאן אין מנוס מהגישה המינימליסטית והקישור המתבקש עם "לא תחמוד" כפי שהבאנו לעיל. אם נתחיל לחמוד, סופך לנקום ולנטור, לשנוא וכו'. ראה מדרש ספרי פרשת כי תצא פיסקא רלה אשר הולך בשרשרת דומה ומחזיר אותנו ליחסי איש-אשה שכבר ראינו בקידושין לעיל ולגישה המינימליסטית שם: "כי יקח איש אשה ובא עליה ושנאה ... מיכן אתה אומר: עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה. עבר על ואהבת לרעך כמוך סופו לעבור על לא תקום ולא תטור וכו'". מה שמעניין במדרשים אלה הוא העמדת "ואהבת לרעך כמוך" ו-"וחי אחיך עמך", לא זה לצד זה כמו שראינו לעיל (הערה 5), אלא בשני הקצוות. התחלת ההתדרדרות היא אי קיום "ואהבת לרעך כמוך" שהיא מצווה קלה, והסוף הוא אי קיום "וחי אחיך עמך" שהיא מצווה חמורה שגובלת בשפיכות דמים. אז איפה כל השגב שהורגלנו לראות בפסוק "ואהבת לרעך כמוך"? איפה הגישה המקסימליסטית שאולי הורגלנו לה מגישה דינקווא?¹⁰

¹⁰ היא אחד משלושה דברים שמוציאים את האדם מן העולם. ראה מסכת אבות פרק ב משנה יא: "רבי יהושע אומר: עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאים את האדם מן העולם". מסכת אבות דרבי נתן הוא מעין פירוש על מסכת אבות.

¹¹ אלה שמוסרים יהודים למלכות. מלשינים לשלטונות.

בראשית רבה כד ז, פרשת בראשית – ביזיון החבר הוא ביזיון דמות אלהים

בן עזאי אומר: "זה ספר תולדות אדם" (בראשית ה א) 19 - זה כלל גדול בתורה, ר' עקיבא אומר: "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט יח) - זה כלל גדול בתורה. שלא תאמר: הואיל ונתבזיתי - יתבזה חבירי עמי. הואיל ונתקללתי - יתקלל חבירי עמי. אמר ר' תנחומא: אם עשית כן, דע למי אתה מבזה: "בדמות אלהים עשה אותו". 20

ספרא קדושים פרשה ג תחילת פרק ח – אהבת הגר

"... יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך" (ויקרא יט לד). 21 כשם שנאמר לישראל: "ואהבת לרעך כמוך", כך נאמר לגרים: "ואהבת לו כמוך, כי גרים הייתם בארץ מצרים" דעו מנפשו של גרים, שאף אתם הייתם גרים בארץ מצרים. 22

מסכת בבא מציעא דף סב עמוד א – חייך קודמים לחיי חברך

שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם - מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב. דרש בן פטורה: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חבירו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: "וחי אחיך עמך" - חייך קודמים לחיי חברך. 23

תרגום המיוחס ליונתן ויקרא פרק יט פסוק יח – מה ששנוא עליך

לֹא תִהְיוּן נִקְמִין וְלֹא נִטְרִין דְּבָבוּ לְבָבֵי עַמְךָ וַתִּרְחַמְיָ לְחַבְרֶךָ דְּמִן אֲנִתְּ סִנֵּי לָךְ לֹא תַעֲבִיד לֵיהּ אֲנָא וְי: 24

19 ראה תחילת פרק ה בספר בראשית שכאלו מתחיל את סיפור תולדות האנושות לאחר סיפור הבריאה, הגירוש מגן עדן ורצח הבל ע"י קין. ראה שם הפסוקים: "זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם בְּדִמּוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ: זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָם". השווה אגב אמירה זו של בן עזאי עם דברי בן זומא, בגמרא שבת ל ע"ב, על הפסוק החותם את ספר קהלת: "כי זה כל האדם" (שבזכותו ניצל הספר מגניזה): "לא נברא כל העולם כולו אלא לצוות לזה". לצוות - להתחבר.

20 היינו בצלם אלהים. ראה דברינו צלם אלהים בפרשת בראשית. דרשה זו באה בסדר הפוך מזו שבמדרש ספרא והירושלמי לעיל משום שהיא מיוסדת על הפסוקים בספר בראשית, לפיכך באו דברי בן עזאי קודם. היפוך זה מביא למחשבה שאולי אין וויכוח כ"כ גדול בין ר' עקיבא ובן עזאי ויותר משהם חולקים הם משלימים. המשך הדרשה במשפט: "הואיל ונתבזיתי - יתבזה חבירי עמי. הואיל ונתקללתי - יתקלל חבירי עמי" נראה כהמשך דבריו של ר' עקיבא אבל יכול להתאים לשניהם. בא רב תנחומא ומיישר סופית את הקו. אם ביזית את חברך ("רעך") אתה מבזה את "דמות אלהים" שבנו. וזו הרי בדיוק שיטת בן עזאי של "ספר תולדות אדם". זו הקריאה שלנו במדרש זה, אבל אחרים הרבו לעסוק בהבדל (בפער) בין גישתו האוניברסלית של בן עזאי (שלא טרח לעסוק ביישובו של עולם ולהרבות דמות אלהים בתבל, יבמות סג ע"ב) ובין גישתו המצמצמת של ר' עקיבא שנראה שמתמקד בבני ברית. מי הוא "רעך". ונשאיר לשואבי המים להמשיך לדרוש ולפלפל בעניין זה.

21 ראה הפסוק במלואו לקראת סוף פרק יט בפרשתנו: "כְּאֲזַרְחֶם מִקֵּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֲתֶכֶם וְאֶהְבֶּתְ לּוֹ כְּמוֹךְ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם".

22 ראה פירוש/מדרש פתרון תורה, פרשת קדושים עמ' 80, שמחבר את "ואהבת לרעך כמוך" עם "ואהבת את ה' אלהיך" של קריאת שמע ואומר: "שכן אמרו חכמים: כל המצות שבתורה כולם תלויים בשני הפסוקים, אחד ואהבת את ה' אלהיך והשני ואהבת לרעך. שמאיתם וארבעים ושמונה מצות עשה כולם תלויין ב-ואהבת את ה' אלהיך; וכל מצות לא תעשה הם תלויין ל-ואהבת לרעך כמוך, כי בכל עת שתקיים ואהבת לרעך כמוך". אבל מדרש ספרא, שקדם בהרבה לפירוש פתרון תורה, מדגיש את החיבור בין "ואהבת לרעך כמוך" ובין "ואהבת לו כמוך" שנאמר על הגר, שניהם בפרק יט בפרשתנו. ראה סוף פרק יט שמדבר על הונאת הגר ובסמוך לו על הקפדה במידות ומשקלות ובמסחר הוגן (עליהם הרחבנו בדברינו [וגר לא תונה](#) בפרשת משפטים ובדברינו [על מידות ומשקלות](#) בפרשת כי תצא). אז אולי מאהבת הגר נוכל ללמוד חזרה על "ואהבת לרעך כמוך" שאיננו חייב להיות בפסגות הגבוהות, אלא חזרה לדברים הארציים בהם פתחנו, בגישה הבסיסית אם לא המינימליסטית של "ואהבת לרעך כמוך".

23 אנחנו ממשיכים במסענו חזרה מהפסגות הגבוהות של הדרשה הנאצלה "ואהבת לרעך כמוך" אל המציאות הארצית שהיא לעתים קשה מנשוא. רבים מביאים גמרא זו תוך השוואה לדברי רבי עקיבא לעיל: "ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה", ומצביעים על כך שר' עקיבא מציב גבולות לכלל גדול זה ושם את הפסוק "וחי אחיך עמך" מעליו. (הוא רבי עקיבא שגם פסק שאם אדם מצא אישה נאה יותר יכול לגרש את אשתו, גיטין פרק ט משנה י, שיטתו צריכה עיון מיוחד). יש גבול לאהבת הרע ובמצבים קיצוניים אין לצפות שאדם יוותר על חייו למען חברו. ראה גם דבריו לעיל: "שלא תאמר: הואיל ונתבזיתי - יתבזה חבירי עמי. הואיל ונתקללתי - יתקלל חבירי עמי", אבל שאתקלל אני למען חברי, לא אמר. ראה גם ספרי דברים פרשת שופטים שהבאנו לעיל (עמוד 2), שם "וחי אחיך עמך" עומד מעל "ואהבת לרעך כמוך" שמכונה מצווה קלה. אבל כבר העירו שר' עקיבא אולי צודק להלכה, אבל בן פטורה, שזה אזכורו היחיד בכל הש"ס, צודק למעשה; וכך עשו רבים במלחמות ובמצבים קשים מנשוא שבחרו לא להפקיר חבר בשטח ולהציל את עצמם. התגלגל לדינו, באמצעות הרב אילעאי עופרן, השיר [בן פטורה ועוד שניים](#) שכתב בעניין קשה זה משורר החפץ בעילום שם וחותר: יעקב בן קטורה. בשיר זה הוא מחבר את שיטתו של בן פטורה עם השיר [בלדה לחובש](#) שכתב דן אלמגור ועם סיפורי גיבורים אחרים שלא היסטו לסכן עצמם להצלת אחרים וחלקם גם נספו בעצמם עקב כך. נראה שבאירועים אלה התקיים הפסוק: "ואהבת לרעך כמוך" בשיאו, מעבר אפילו למה שכתוב בתורה. ואולי גם זה בכלל: "ברור לו מיתה יפה". סוף דבר פתחנו בהתחלת הירידה מהדרשה הנאצלת של "ואהבת לרעך כמוך", אליבא דרבי עקיבא דווקא, וסופנו שעלינו, אליבא דשיטת בן פטורה, אולי לפסגה הגבוהה מכולם.

24 ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) ויקרא פרשת קדושים על הפסוק: "ואהבת לרעך כמוך. מכאן אמרו הלל הזקן דעלך סאני לחברך לא תעביד". וכך גם אצל פרשנים ומדרשים נוספים, כמו למשל ר' יוסף בכור שור על הפסוק: "ואהבת לרעך כמוך. כמו שאתה רוצה שיאהוב אותך, דעלך סני לחברך לא תעביד" - מה ששנוא עליך, אל תעשה לחברך. וכך גם ספר החינוך שנראה להלן. תרגום יונתן, עכ"פ, לא מהסס להכניס ביטוי זה לתוך הפסוק עצמו. הביטוי "מה דעלך סני" - מה ששנוא עליך, לקוח כידוע מהסיפור בגמרא שבת לא ע"א: "שוב מעשה בכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: גירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גיריה. אמר לו: דעלך סני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה, ואיך -

אבן עזרא ויקרא פרק יט פסוקים יז-יח – שמירה על העם והארץ

לא תשנא את אחיך הפך ואהבת לרעך. והנה אלה המצוות כולם נטועות בלב, ובהשמרם ישבו בארץ, כי על שנאת חנם חרב בית שני... ואהבת לרעך - על דעת רבים שהלמ"ד נוסף, כלמ"ד לאבנר (שמואל ב ג ל). ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחבירו כמו לנפשו. וטעם "אני ה'" - כי אני אלוה אחד בראתי אתכם.²⁵

פירוש רמב"ן על הפסוק - לפרגן

וטעם ואהבת לרעך כמוך - הפלגה, כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חבירו כאהבתו את נפשו.²⁶ ועוד, שכבר בא רבי עקיבא וְלָמַד: חייד קודמין לחיי חבירך (בבא מציעא סב א).²⁷ אלא מצות התורה שיאהב חבירו בכל ענין כאשר יאהב את נפשו בכל הטוב. ויתכן בעבור שלא אמר "ואהבת את רעך כמוך", והשוה אותם במילת "לרעך". וכן ואהבת לו כמוך (פסוק לד) דָּגַר,²⁸ שיהיה פירושו להשוות אהבת שניהם בדעתו, כי פעמים שיאהב אדם את רעהו בדברים ידועים להטיבו בעושר ולא בחכמה וכיוצא בזה, ואם יהיה אוהבו בכל יחפוץ שיזכה רעהו האהוב לו בעושר ובנכסים וכבוד ובדעת ובחכמה, ולא שישוה אליו אבל יהיה חפץ בלבו לעולם שיהיה הוא יותר ממנו בכל טובה.²⁹

ספר החינוך מצוה רמג - מצות אהבת ישראל

לאהוב כל אחד מישראל אהבת נפש, כלומר שנחמול על ישראל ועל ממונו כמו שאדם חומל על עצמו וממונו, שנאמר: ואהבת לרעך כמוך. ואמרו זכרונם לברכה: דעלך סני לחברך לא תעביד. ואמרו בספרי: אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה, כלומר שהרבה מצוות שבתורה תלויין בכך, שהאוהב חבירו כנפשו לא יגנוב ממונו ולא ינאף את אשתו ולא יונהו בממון ולא בדברים ולא יסיג גבולו ולא יזיק לו בשום צד. וכן כמה מצוות אחרות תלויות בזה, ידוע הדבר לכל בן דעת.³⁰ שורש המצוה ידוע, כי כמו שיעשה הוא בחבירו כן יעשה חבירו בו, ובזה יהיה שלום בין הבריות.³¹

פירושה הוא, זיל גמור". יש שמדגישים שהלל לא אמר לנוכרי שביקש להתגייר, בלשון חיובית ומחייבת: ואהבת לרעך כמוך, אלא בלשון שלילית ופחות תובענית: מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך, ובכך הקל עליו את הגיור. אך הפרשנים שהבאנו, שמחברים את שני הביטויים: הפסוק בתורה ודבריו של הלל, סבורים שזה בעצם אותו הדבר. ראה ההשוואה המתבקשת בין דברי הלל: "זו היא כל התורה כולה, ואיך - פירושה הוא, זיל גמור", ובין דברי רבי עקיבא: "ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה", שכפי שהסברנו לעיל, ממנו נגזרים דינים, הלכות והנהגות רבים. אך יש להודות שהלל באמת לא השתמש בפסוק: "ואהבת לרעך כמוך" ובוחר במשפט: מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך. בין כך ובין כך, משעה שנעשה גר, יש לאהוב אותו בלב שלם כפי דברי מדרש ספרא לעיל.

²⁵ החיבור שעושה אבן עזרא של פסוקים יז ו-יח, של "לא תשנא" עם "ואהבת לרעך", מוכר לנו כבר מדרשות הספרי והגמרא בנדריים המובאים לעיל, אבל סביר שאבן עזרא אומר כאן דברים מעצמו ומוריד אותנו שלב נוסף למטה, לגישה הבסיסית. אהבת הרע משלימה את "לא תשנא" ולשניהם יש טעם מיוחד בישיבה בארץ. שהרי בית שני חרב על שנאת חנם. כל מה שהיה צריך למנוע את החורבן הוא קצת "אהבת חנם", אין צורך לאהוב את הזולת "כנפשו", רק לעשות לו טוב כמו שאתה רוצה שיהיה טוב לנפשך שלך. לא לגרש אותו בבושת פנים מהסעודה כפי שעשו לבר קמצא, כאשר השמש של בעל הסעודה הוא שטעה. הסיום של אבן עזרא: "וטעם אני ה' כי אני אלוה אחד בראתי אתכם", מזכיר את שיטת בן עזאי: "זה ספר תולדות אדם - זה כלל גדול מזה", אבל לא נראה שבאמת זו כוונתו.

²⁶ אם לא טעינו, לרמב"ן שמורה זכות הראשונים להעלות את הסברה הפשוטה שנפשית לא ייתכן שאדם יאהב את חברו כפי שהוא אוהב את עצמו. אם נסלק אהבות של אב ואם לצאצאיהם, אחים ואחיות, האמנם אין מצבי חרות קיצוניים כמו, למשל, דוד ויונתן עליהם אומר המקרא: "וַיִּנָּפֵשׁ יְהוֹנָתָן נִקְשָׁרָה בְּנֶפֶשׁ דָּוִד וַיֶּאֱהָבֵהוּ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשׁוֹ" (שמואל א ראש פרק יח)? נראה שתשובת רמב"ן תהיה שגם אם יש דוגמאות נדירות כאלה, אין זה סביר שהתורה תצווה לנהוג כך. אין מצווה כזו.

²⁷ במחשבה נוספת, גם ללא הדרשה של ר' עקיבא: "חייד קודמים לחברך" והסיפור על שניים שהיו מהלכים בדרך, נראה שמהיפוך של האיסור להינצל בנפש חברך (אחת משלוש המצוות של ייהרג ואל יעבור שנאמרת מסברא, פסחים כה ע"ב, יומא פב ע"ב), אפשר ללמוד עקרון זה. כמו שאדם לא יכול להציל נפשו בנפש חברו, כך איננו מחויב חייב למסור את נפשו על מנת להציל את חברו (אבל האם מותר לו לעשות זאת?). נראה שצריך עיון נוסף כאן.

²⁸ שנאמר בגר.

²⁹ נראה שכאן הולך רמב"ן בדרך שסלל אבן עזרא (בלי להזכיר אותו כפי שהוא עושה לעתים) שאומר: "שיאהב הטוב לחבירו כמו לנפשו", היינו, שאהבת הרע היא "לעשות לו טוב", בנפש וברכוש, בכבוד, דעת וחכמה. מה שנקרא בימינו לפרגן. לאחל לחברך כל מה שאתה מאחל לעצמך. מצוות ואהבת לרעך כמוך היא גם בלימוד תורה ומדע, לחלוק ידע! אבל התורה לא מבקשת מהאדם "שיאהב את חבירו כאהבתו את נפשו". הציווי הוא בלשון מפליגה. ראה רמב"ם להלן.

³⁰ גם בעל ספר החינוך הולך בדרך אבן עזרא ורמב"ן. אזכור הממון, ולא תנאף והסגת גבול, מחזירים אותנו לראש דברינו על הקשר בין לא תחמוד ובין "ואהבת לרעך כמוך". ראה גם אוצר מדרשים (אייזנשטיין) לעולם [המתחיל בעמוד 270]: "פרק שבעה עשר, בענין אהבת החברים: לעולם יהיה אדם אוהב את הבריות, שנאמר: ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט ח), ומה שכתב: לרעך ולא אמר את רעך, בא ללמד שחייבה תורה לאהוב ולחמוד לחבירו כל מה שהוא אוהב וחומד לנפשו".

³¹ ממש דברי הלל רק באופן חיובי. הלל אמר: מה ששנוי עליך אל תעשה לחברך, ואילו כאן: מה שאהוב עליך, תעשה גם לחברך. ובהומור הבריטי הסרקסטי אומרים: גם מה שאהוב עליך אל תעשה לחברך, כי אפשר שטעמו שונה משלך...

ודיני מצוה זו כלולים הם בתוך המצוה, שכלל הכל הוא שיתנהג האדם עם חברו כמו שיתנהג עם עצמו, לשמור ממונו ולהרחיק ממנו כל נזק, ואם יספר עליו דברים יספרם לשבח ויחוס על כבודו ולא יתכבד בקלונו, וכמו שאמרו זכרונם לברכה [ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א] (ב) המתכבד בקלון חברו אין לו חלק לעולם הבא. והמתנהג עם חברו דרך אהבה ושלוש ורעות ומבקש תועלתם ושמח בטובם, עליו הכתוב אומר [ישעיהו מ"ט, ג] ישראל אשר בך אתפאר.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה ולא נזהר בממון חברו לשומרו, וכל שכן אם הזיק אותו בממון או צערו בשום דבר לדעת, ביטל עשה זה, מלבד החיוב שבו לפי הענין שהזיקו כמו שמפורש במקומו.³²

רמב"ם הלכות אבל פרק יד הלכה א – הבסיס לגמילות חסדים

מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה: לשאת על הכתף, ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור. וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעודם בכל צרכיהם. ואלו הן: גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור. אף על פי שכל מצות אלו מדבריהם, הרי הן בכלל "ואהבת לרעך כמוך". כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחיד בתורה ובמצות.³³

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: הארכנו, אבל אנו מקווים שהצלחנו להראות את גרף הפעמון: למטה, לשיא ושוב למטה. התחלנו בגישה המינימליסטית-בסיסית של ואהבת לרעך כמוך המתחברת עם הדיבר החותם את עשרת הדברות: "לא תחמוד" ובאה לידי ביטוי במיתה, קידושין ונדרים. המשכו והעפלנו לפסגות של "זה כלל גדול בתורה" והדין של בן פטורא: "אל יראה במיתת חברו", ושוב ירדנו לקרקע המציאות הפשוטה בעזרת הלל שטבע את מטבע הלשון: מה ששנוי עלי, אל תעשה לחברך, ובעזרת פרשני המקרא: אבן עזרא ורמב"ן, וספר החינוך שמפרשים: "ואהבת לרעך כמוך" – עשה טוב לחברך – תפרגן לו.³⁴ וסיכמנו ברמב"ם שמסמיק את מצוות גמילות חסדים שהן דבר מושכל ומקובל על האנושות כולה לפסוק "ואהבת לרעך כמוך".

³² להלכה, אומר ספר החינוך, בכל היזק וצער אדם גורם לחברו, יש גם עברה על "ואהבת לרעך כמוך". על הנזק תידון בידיני נזיקין, אבל על "ואהבת לרעך כמוך", תידון כלפי מי שחתם את הפסוק "אני ה'".

³³ רוב אם לא כל המצוות הכלולות תחת הכותרת "גמילות חסדים" הם מדרבנן ולא מהתורה. אולי משום שדרך ארץ קדמה לתורה ואלה הן מצוות מפורסמות ומקובלות על הכל. הרמב"ם בכל זאת מבקש למצוא להם סמך בתורה ומוצא את הפסוק: "ואהבת לרעך כמוך". ונראה שלא בכדי חיפשו חכמים ומצאו סמך למצוות אלה דווקא מספר בראשית ומהנהגת האבות: אברהם, יצחק ויעקב. ראה דברינו ספר גמילות חסדים בפרשת ויחי. וכך גם ברמב"ם עצמו בהלכה ב בהמשך הפרק שם כשהוא מעצים במיוחד את שכר מצוות ליווי אורחים: "שכר הלוייה מרובה מן הכל, והוא החק שחקקו אברהם אבינו ודרך החסד שנהג בה וגו'". ראה בראשית רבה מט ד על הפסוק בבראשית יח יט: "פי דעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחרי ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו".

³⁴ דרישה לא כל כך קלה ופשוטה מאחינו בית ישראל ...